

Вознюк О.В.,

кандидат педагогічних наук, докторант кафедри педагогіки, Житомирський державний університет імені Івана Франка alexvoz(at)ukr.net

ГОЛОВНІ АСПЕКТИ КОНЦЕПЦІЇ СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ ВСЕСВІТУ

Уявлення про семантичний простір Всесвіту аналізується автором на основі концепцій функціональної асиметрії півкуль головного мозку та універсальної моделі буття.

Представления про семантическое пространство Вселенной анализируются автором на основе концепций функциональной асимметрии полушарий головного мозга и универсальной модели бытия.

The views of the semantic space of the Universe are analysed by the author in the context of the concepts of the functional asymmetry of brain's hemispheres and the universal model of the Being.

Концепція “універсального семантичного простору” впливає з філософського принципу єдності світу, а також з так званого антропного принципу [Балашов, 1988]. Один з ґносеологічних наслідків цих принципів виражається в ідеї, якій були прихильні багато філософів, а саме, – в ідеї тотожності буття та свідомості, згідно з якою закони об’єктивного світу та закони мислення виявляються ізоморфними. Крім того, антропний принцип встановлює доцільність існування людини у Всесвіті, він “виходить з розуміння людини як органічної і активної частини космосу та Всесвіту” [Фролов, 1983]. Антропний принцип (антропні космологічні аргументи [Налимов, 1989; Barrow, Tipler, 1986], чи принцип космологічного доповнення [Казначеев, Спирин, 1988, с. 12]) базується на факті, що встановлений астрофізиками: виникнення розумного життя впливає з структури фізичного світу розвитку Всесвіту. Але імовірність створення цієї структури наближається до нуля, тому слід припустити, як вважають вчені, що чи одночасно існують всі уявні всесвіти, в одному з яких трапився збіг, узгодженість множини величин, чи існує ідея деякого прихованого принципу, що організує Всесвіт певним чином [Девис, 1985, с. 132–155].

Концепція “універсального семантичного простору” виступає певною застановою для побудови нової парадигми пізнання світу, що сполучає науково-теоретичний та міфологічно-релігійний стратегії відображення, пізнання та освоєння світу, право- та лівопівкульові типи відображення дійсності, чуттєвий та рефлексивний початки людини, коли уявлення про моральне та фактологічне, суб’єктивний [Психологія, с. 389], та об’єктивний [Налимов, 1989] семантичний простори (що мають багато спільного з подібними уявленнями Л. Вітгенштейна про “логічний простір” [Витгенштейн, 1958, с. 81], А. Менегетті про “семантичне поле” [Менегетти, 1993] та ін. [див. Гуревич, 1996; Петренко, 1988; Психолінгвістика]) виявляються приведеними до одного “спільного знаменника”. Дійсно, півкулі головного мозку людини, що є її психосоматичним “фокусом”, виявляють досить просту сенсорно-когнітивну схему сприйняття світу, коли

все "континуальне" сприймається переважно правою, а все "дискретне" – лівою півкулею, при цьому у поле "континуально-дискретного" аналізу попадають всі елементи оточуючої дійсності, такі, як ідея, звук, колір, форма [Пучинская, 1996; Разехорн, 1993] та ін. Таким чином, можна говорити про концепцію універсального семантичного простору та універсальної (розуміючої) мови, що впливає з нього. Дана концепція базується на численних уявленнях сучасних дослідників щодо універсального семантичного підґрунтя світу. Відомий американський архітектор К. Александер створив спеціальну мову, де роль слова відіграють особливі просторові блоки, що відображують властивості Всесвіту [Анисимов, 1988, с. 126]. Треба сказати, що семантичний простір як типове всезагальне підґрунтя будь-якої мови в своїх головних рисах відображається в міфологічній свідомості ("...в типовому завжди є дуже багато міфічного", писав Т. Манн [Манн, т. 9, с. 175]), котра, як доводить трансперсональна психологія [Гроф, 1990, с. 449], є "універсальною матрицею" людства та відображає один із глибинних рівнів семантичного простору Всесвіту. Дійсно, у стані трансцендентного "занурення" у цей простір людина може проникнути в сферу цілісних систем езотеричної думки, коли, наприклад, люди, що незнайомі з Кабалою, переживали стани, які описані в книгах "Зогар" і "Сефер Ієціра" [див. Папюс, 1910], та демонстрували дивовижну обізнаність з кабалістичною символікою та з іншими формами езотерики [Гроф, 1990, с. 499]. Тут можна говорити про запропоновану Е. Кассирером універсалістську трактовку символічних форм [Cassirer, 1955, 1961, 1979; Кассирер, 1988], де, згідно з уявленнями Ф. Шеллінга, зливаються ідеальний та матеріальний ряди універсуму [Волошинов, 1927], коли "образ через ім'я насичується енергіями вічності", про що писали М. М. Бахтін, О. Ф. Лосєв, П. О. Флоренський та ін. [див. Граник, Соболева, 1995]. Потрібно сказати, що експерименти І. А. Соколянського та А. І. Мещерякова з сліпоглухоніми дітьми свідчать, "що мовні здібності та мислення не залежать від конкретної мови, а існують у вигляді загальної схеми" [Анисимов, 1990, с. 206]. Ця загальна схема реалізується в семантиці слабких екологічних зв'язків, які забезпечують єдність життя, форми котрого на рівні цих зв'язків виявляють універсальні "програми навчання" та мозок людини як "польовий комп'ютер" [Казначеев, Спирин, 1991, с. 102–104]. Треба сказати й те, що дослідники, які вивчають процес оволодіння дитиною мовою, дійшли висновку, що внутрішня граматики дитини тотожна немовним видам діяльності [Кр. сл. ког. тер., с. 73], що говорить про дещо універсальне, котре виявляється в будь-якій взаємодії. Потрібно додати, що ідея універсальної символіки отримала розробку в сфері екзистенціальної філософії. Ж.– П. Сартр "універсальний ключ" до тлумачення символів виявив в "психоаналізі речей", котрий був розроблений Г. Башляр, що дало змогу з'ясувати "об'єктивну символіку" кожної речі, яка формує деяку "царину смислів" [див. Руткевич, 1985]. Даний висновок перегукується з вченням В. Гумбольдта про діхронічні універсалії як набір правил для деякої універсальної метамови граматики [див. Юдакин, 1984]. Лінгвісти вважають, що "раніше чи пізніше... спорідненість якщо не всіх, то більшості мов світу буде встановлена" [там само, с. 19].

Треба сказати, що семантичний простір поєднує вербальний та невербальний аспекти життєдіяльності людини, її соматичну та психічну складові. Так відомо, що слова, що близькі за змістом, викликають оборонну фізіологічну реакцію в організмі людини, в той час коли слова, що семантично віддалені одне від одного, викликають орієнтаційний рефлекс, тобто як вербальна, так і невербальна інформація має однакові фізіологічні проєкції. Тим більше, що на несвідомому рівні має місце семантичний аналіз вербальної інформації [Данилова, Крылова, 1990, с. 354–364]. Ефект синестезії також свідчить про наявність універсального семантичного простору. Сучасний напрямок мовознавства, звуковий символізм (який показує, що кожен звук має смислову мотивацію, тобто звук несе в собі смисл [Журавлев, 1974, 1981]), незаперечно свідчить про наявність прихованої семантики в сфері вербальних та невербальних звуків. Зображення також мають подібну

характеристику, оскільки люди, як свідчать дослідження, дають схожі набори якостей при характеристиці зображень, коли геометричні фігури виявляються такими, що наділені жорстко зіпленими комплексами властивостей, які реалізуються як емоційно-оцінюючі властивості [Артемьева, 1980] та виявляють "семантичні інваріанти" [Бахтияров, 1997].

Можна говорити й про концепцію "універсальної мови" ("періодичної системи елементів слова") [Ельцин, 1991], яка базується на уявленні про гармонію та її виразник – натуральний числовий ряд, який співвідноситься з елементами (літерами) мови (алфавіту). Якщо в структурі алфавіту гармонія порушена, то порушенням виявляється і закономірний порядок елементів інформації, що, за думкою М. Ельцина, призводить до дисгармонії в суспільстві та поширенні дезінформації (брехні), яка "стає новою причиною негативних наслідків: вона породжує непорозуміння, розбіжності, протиріччя, які, в свою чергу, здатні перетворитися в акти відкритої агресії". Таким чином, гармонія як цілісність, є виразником гармонійного ладу мови, в межах якої реалізується правдива інформація, тобто "вся числова і зокрема математична інформація справедлива тільки в тому випадку, коли натуральний ряд чисел збережений в цілісності та нерозривності, оскільки при виключенні з нього хоча б одного знаку інформації, математичні дії зовсім неможливі. Аналогічна дезінформація постає при виключенні хоча б одного, сполучного з числом, Елементу Слова. Значення Слова руйнується. Сила Слова зникає. Зникає повідомлення" [там само]. Отже, концепція "універсальної мови" будується за допомогою законів гармонії, що втілюються в натуральному числовому ряду, який виражає "натуральний ряд циклічних та динамічних хвиль", що, в свою чергу, є наслідком своєю причини – "циклу періодичного обертання Землі навкруг осі та навкруг Світила". "Цей зовнішній зв'язок великого періодичного циклу корелює з малими циклічними хвилями планети та проявляється через специфічні якості енергії в кожному пору року та місяця", при цьому цикли виражають універсальні процеси "аналізу та синтезу": "в тому півперіоді, коли все в природі цвіте та створюється, він відповідає синтезу... коли все, що було створене в природі, розкладається на частини, це відповідає аналізу та позначається відповідними знаками Зодіаку" [там само].

Існують три психічних виміри людини [Вознюк, 2017], які можна співвіднести з трьома формами осягнення буття – чуттєвим, раціональним та медитативним [Урманцев, 1993], тобто правопівкульовим, лівопівкульовим та їх функціональним синтезом. Цікаво, що у стані медитації спостерігається, як свідчать енцефалографічні дослідження, функціональна синхронізація півкуль, тобто півкулі головного мозку людини виступають єдиним цілим [Murphy, Donovan, 1985; David–Orme–Johnson, 1977]. Крім того, як свідчать дослідження, півкулі (функціональна асиметрія яких так чи інакше пов'язана з асиметрією простору та часу [Доброхотова, Брагина, 1993], коли можна говорити про "особливий стан простору, зайнятому організмом в процесі життя, чи про особливу властивість життя робити помітними право-ліві властивості простору, які іншими природними явищами не виявляються" [Брагина, Доброхотова, 1988, с. 73]) можна розглядати як психофізіологічний фокус людського організму, оскільки з їх функціями так чи інакше пов'язані такі сторони людської істоти, як механізми цілепокладання та пошуку (вибору) способів досягнення цілей [Симонов, 1987],[Ананьев, 1963], фази сну [Красноперов, Панченко, 1991; Ротенберг, 1982; Bakan, 1975], емпатія і рефлексія, екстраверсія і інтроверсія (властивості, що співвідносяться зі статевим диморфізмом [Леонгард, 1981]), повільні та швидкі потенціали мозку [Аладжалова, Арнольд, 1991], довільна і мимовільна сфери психічної діяльності, перша та друга сигнальні системи, сила та слабкість нервових процесів, їх лабільність та інертність, збудження та гальмування, Я та не-Я, ерготропні та трофотропні функції організму, симпатична та парасимпатична ланки вегетативної нервової системи та ін. [Голубева, 1980; Грановская, 1988; Иванов, 1978; Деглин, 1996]. Будь-яка автоматична, мимовільна дія включається у

правопівкульову, а неавтоматична, довільна – лівопівкульову сфери психічної діяльності [Zeidel, Clarke, Suyenobu, 1990]. Слід сказати, що в цілому правопівкульова стратегія сприйняття, мислення та опанування світом є інстинктивно-інтуїтивним, емоційно-образним, конкретно-експресивним, цілісно-синкретичним світорозумінням, що формує багатозначно-метафоричний лінгвістичний та мотиваційно-смысловий контексти відображення дійсності, "пробуджуючи" до життя такі форми суспільної свідомості, як мистецтво та релігія. Лівопівкульова стратегія, навпаки, є особистісно-вольовим, абстрактно-логічним, понятійно-концептуальним, дискретно-множинним світосприйняттям, яке сприяє формуванню однозначного лінгвістичного та мотиваційно-смыслового контексту відображення оточуючого світу та "пробуджує" до життя науку та філософію. Є дані, котрі дозволяють зробити висновок, що права півкуля функціонує за принципом позитивного, а ліва – негативного зворотного зв'язку. енергетична та інформаційна регуляція поведінки

Права півкуля виявляє ціліснопричинний (цілісний, симетричний), а ліва – лінійнопричинний (множинний, асиметричний) аспекти детермінації. Можна припустити, що права півкуля, котра сприймає світ цілісно, за принципом "все у всьому", перетинається з хвильово-польовим, цілісно-континуальним аспектом матерії, в той час як ліва півкуля, котра сприймає світ сегментарно-схематичним, множинно-дискретним чином, відбиває речовинний, структурно-дискретний аспект матерії. Правопівкульова стратегія обробки інформації в її екстремальному психопатологічному вираженні характерна для циклічних психозів, а лівопівкульова – для шизофренії. Права півкуля реалізує таку форму психічної діяльності, котра орієнтується на конкретні, природні стимули, знаки; ліва ж півкуля, навпаки, спрямована на відбиття штучних, довільних знаків [Деглин, 1996, с. 144–145]. В той же час експериментально підтверджено, що півкулі, з одного боку, функціонально гальмують, а з другого – взаємодоповнюють одна одну, виявляючи часткову незалежність, коли можливе паралельне функціонування півкуль на проміжних стадіях переробки інформації [Robertson, Lamb, 1991], коли "збереження пам'ятного сліду на рівні другої сигнальної системи супроводжується послабленням його у першій сигнальній системі" [Ливанов, 1973].

Поговоримо про психологічні особливості сприйняття світу людиною, яке здійснюється в межах двох каналів: 1) через правопівкульове сприйняття забезпечується цілісно-континуальне відображення дійсності, яке деякі філософи називають мисленням "всім тілом"; 2) через канал лівопівкульового сприйняття забезпечується диференційовано-вибіркове, дискретне відображення дійсності. Можна констатувати, що людина є поліфункціональною системою, що працює як в режимі цілісного, так і в режимі дискретного відображення та освоєння світу. Дані два режими можуть стикатися та переходити один в одного. В цьому випадку конкретний подразник (стимул) зовнішнього середовища може "перекодуватися" та отримати фізіологічну проекцію, яка йому не притаманна. Це перекодування виявляє феномен синестезії, при якому один, наприклад слуховий подразник, реалізується не лише на рівні слухового, але й зорового, іноді тактильного аналізатора чуттів, створюючи ефект, коли "звуки світять, а фарби співають, та запахи закохуються" [Галеев, 1987, с. 16].

Доведено: інформація, що надходить до нас із зовні, тим краще буде засвоюватися, чим ширше канал її сприйняття, чим більше аналізаторів чуттів включаються у процес її переробки, що пояснюється фактором синестезії, при якій органи чуттів функціонують сумісно, виявляючи явище синергії. Синергізм у відомому смислі є феномен синхронного, сумісного функціонування тих чи інших систем організму, ефект якого в багато разів перебільшує сумарний результат окремого функціонування цих систем. Тобто синхронна робота органів чуттів виявляє ефект синергізму. Виникає питання, яким

є "алгоритм" цієї синхронності? Він виводиться із особливостей функціонування півкуль головного мозку людини. Виявляється, що права півкуля віддає перевагу гарячим, а ліва – холодним кольорам [Николаенко, 1985]. Дана обставина використовується у відомому тесті кольорових виборів М. Люшера. Окрім цього, слова, що відносяться до різних граматико-мовних категорій, по різному сприймаються півкулями [Балонов и др., 1985].

Відмічається, що дієслова просторічного типу ("бовкнути", "поцупити") краще сприймаються лівою півкулею. Дієслова тілесної "модальності" ("мерзнути", "нюхати") – правою півкулею. Дієслова, що відображають дії ("їхати", "мити") – сприймаються однаково обома півкулями. Просторово-часові прикметники ("довгий, задній, протяжний") краще сприймаються правою, а відносні ("водний, рибний, кінний") – лівою півкулею. Домінування лівої півкулі виявляється при пізнаванні лексем, що відіграють важливу роль у синтаксичному оформленні висловлювань, при пізнаванні абстрактних слів, що характеризуються малим ступенем образності та широкою полісемією. Перевага правої півкулі виявляється у випадках пізнавання повнозначних слів, що пояснюється більшою мірою їх конкретності, образності та вузьким набором значень, які стоять за ними [там само].

Окрім цього, права півкуля краще сприймає ліве, а ліва – праве зорове поле людини [Charman, 1981]. При цьому числа, букви, слова, символи краще сприймаються при їх пред'явленні в праве поле зору [Симерицкая и др., 1978], в той час як предмети, образна інформація – при їх пред'явленні в ліве поле зору. Слід відмітити ще одну закономірність: права півкуля спрямована на сприйняття мелодичного аспекту музичної та вербальної інформації, а ліва – на сприйняття її ритмічного малюнка [Муз. "левая" и "правая"]. Таким чином, слова та взагалі вся вербальна та невербальна інформація може бути проаналізована з позиції її належності до "правопівкульової" чи "лівопівкульової" інформації.

Не є секретом, що людина як відкрита психофізіологічна система не лише піддається різним впливам із зовні, але є й об'єктом цих впливів. Крім того, такий вплив людиною почасти не усвідомлюється, що створює передумови для маніпуляції людською свідомістю. Так експериментальна психологія довела, що інверсована мова (мова, яка записана на магнітофонну плівку у зворотному порядку) може сприйматися людьми на підсвідомому рівні та впливати на них. Більш того, існує думка, що деякі західні поп-групи використовують цей феномен, закликаючи до сатанізму, споживанню наркотиків та ін. [Морозов, 1992, 1993].

Один з напрямків лінгвістики, звуковий символізм, який був предметом вивчення ще Платона та Ломоносова [Ломоносов, 1952], показує, що кожний звук несе певне самостійне значення. Так, сучасні вчені, що простежили вживання звуків у поезії на різних мовах виявили певні закономірності (коли, наприклад, сонорні звуки "м" і "н" рідше зустрічаються у "агресивній" поезії, ніж у "ніжній" [Гальперин, 1974]. Крім того, символіка звуків не усвідомлюється повною мірою носіями мови [Журавлев, 1974] та має певну смислову мотивацію, виступаючи сугестивним чинником людської поведінки [Журавлев, 1981]. Знання про конкретне смислове навантаження звуків мови відкриває широку перспективу для створення сугестивної реклами.

Для того, щоб поглибити розуміння цього феномену слід залучити концепцію функціональної асиметрії півкуль головного мозку людини, які виступають своєрідним психосоматичним центром її організму [Голубева, 1980]. Відомо, що права півкуля є субстратом підсвідомої, а ліва – свідомої психічних сфер людини [Спрингер, Дейч, 1983].

Крім того, деякі дослідники вважають, що у стані гіпнотичного трансу активна переважно права півкуля [Каструбин, 1995], яка має більшу генетичну обумовленість на відміну від лівої та є більш древньою в філо- та онтогенетичному відношенні. Все це говорить про те, що вплив на правопівкульову психіку здатний формувати певні психологічні установки, спрямовані на придбання того чи іншого товару. Більш того, можна констатувати, що будь-яка інформація, що сприймається і водночас не усвідомлюється людиною, виступає у ролі сугестивного впливу. У зв'язку з цим можна навести відомий приклад про кадри кінофільму, в які вкраплювались окремі кадри, що не усвідомлювались людиною але впливали на її підсвідомість. Таким чином, тонкі, невловимі подразники спроможні виступати у якості факторів, що забезпечують навіювання тих чи інших психологічних установок.

Все вищевикладене дозволяє припустити, що як природний, так і штучний світи сповнені смислу, який розкривається в сфері семантичного простору, картографія якого розкривається на основі універсальної структурної та динамічної "канви" світу, що нами концептуалізується. Розглянемо головні риси універсальної моделі буття, яка нами розробляється.

Хвиля є ідеальною універсальною формою реалізації будь-якого руху, зміни, розвитку. Вона об'єднує діахронічний та синхронічний аспекти Всесвіту, що відображається у корпускулярно-хвильовому дуалізмі, який теоретично регулюється принципом доповнення Н. Бора, котрий встановлює концептуальну єдність перервного та неперервного, хвильового та корпускулярного: протилежності не є полярними, а доповнюють одна одну. Графічне вираження хвилі в найбільш загальному ідеальному вигляді є синусоїдою (або кінчною спіраллю, за А. Є. Чучин-Русовим [Чучин-Русов, 1996]), конфігурація котрої виражає єдність діахронічного та синхронічного, бо з одного боку синусоїда віддзеркалює лінійно-послідовний процес розвитку, а з другого – вона, фактично, повторює один і той же малюнок – коло, коли фіксує постійне повернення процесу у точку максимуму (або мінімуму).

Синусоїда графічним чином відбиває універсальну парадигму розвитку, в межах якої структурно-системний (лівопівкульовий) аспект людини та Всесвіту виявляється ізоморфним процесуально-динамічному (правопівкульовому) аспекту, тобто структура системи виявляється тотожною структурі її еволюції, а лівопівкульова двозначна класична логіка, що оперує однозначними атомарними сутностями, приводиться до єдності з правопівкульовою тризначною (багатозначною) діалектичною логікою, що оперує динамічними, руховими, "мінливими" поняттями [Арсеньев и др., 1967]. Покажемо різні типи конфігурації синусоїди:

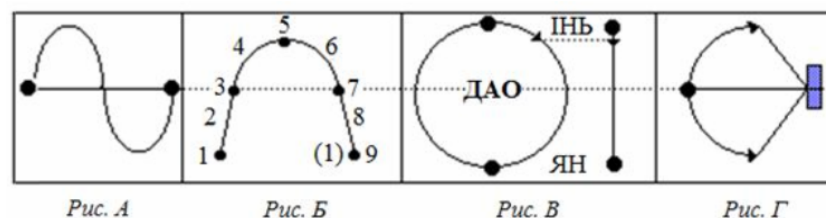

Рис. 1. (А, Б, В, Г) Модель хвилі

На рис. 1 А та Б подані діахронічні конфігурації синусоїди. На рис. 1 В – синхронічна (циклічна) конфігурація, що знаходить відображення у китайській нумерології. Зображення на рис. 1 Г нагадує нам про гармонічні коливання математичного маятника.

Матеріальна точка цієї фізичної моделі рухається по дузі кола, а параметри її коливань змінюються за синусоїдальним законом.

Зазначену закономірність можна проілюструвати твором Умберто Еко "Маятник Фуко", де автор розмірковує про універсальну закономірність світу як маятничової сутності. У. Еко пише про "розмірену пульсацію маятника, у якого період коливань визначений відношенням квадратного кореня довжини нитки до числа π (що є ірраціональним для земного розуму) перед обличчям божественної Рачіо неухильно сполучає кола за діаметрами будь-яких існуючих кіл, як і час переміщення кулі від одного полюса до протилежного являє собою результат таємної співвіднесеності найбільш позачасових мір: єдності точки кріплення – двоїстості абстрактного виміру – троїстості числа π – прихованої четвертинності квадратного кореня – досконалості кола".

Розглянемо феномен "Дао" як єдність протилежностей – сил Інь та Ян, котрі "представляють собою діалектичну абстрактну узагальненість у вираженні будь-яких протилежностей" [Лукьянв, 1986; Шуцкий, 1960]. Весь світовий процес поданий як "чергування ситуацій, що впливає з взаємодії сил світла та темряви, напруги та піддатливості" [Шуцкий, 1960, с. 47], а полярні сили ян та інь співвідносились – ян з ідеєю цілого, а інь – з ідеєю частин. Треба сказати й те, що логічна система тут виявляється достатньо складною, коли комбінація логічних термінів порорджувала вісім видів суджень (що співпадали з системою гексаграм), які діяли в плані логічної модальності (істина, можливість, належність) [Спирин, 1951].

Динамічна єдність полярних основ у Дао може бути подана в схемі колообігу Інь та Ян (рис. 4): "Уявімо собі, що по колу рухається куля. Її рух у проекції на екран набуває характеру коливання між двома точками", які позначені "Інь" та "Ян". "Куля рухається з постійною швидкістю, але на проекції її швидкість зменшується біля крайніх точок, потім рух починається в протилежному напрямку, стає максимально швидким у середині і знову уповільнюється в кінці" [Капра, 1994, с. 123–124]. Китайська нумерологія використовує принцип трансформації протилежностей Інь та Ян (у нас це лівопівкульова та правопівкульова тенденції розвитку людини та космосу) у сфері Дао, що знаходить своє втілення в системі гексаграм та триграм, де нараховуємо вісім триграм, які трактувались як образи першооснов світобудови і, звичайно, розташовувались у круговому порядку, співвідносячись зі сторонами світу і зображаючи елементарну схему правильного ("переднебесного") порядку розвитку космосу. У даній схемі вищу точку максимуму займає стан "Творчість" (Небо). Потім за рухом стрілки годинника йдуть такі стани, як: "Стоншення" (Вітер), "Занурювання" (Вода), "Перебування" (Гора), "Виконання" (Земля), що є точкою мінімуму; "Збудження" (Гром), "Зчеплення" (Вогонь), "Розв'язування" (Водоймище). Даний циклічний рух світових стихій (фундаментальних станів універсуму) можна показати на схемі розгортання хвилі (рис. 3, 4). Процес цього розгортання можна порівняти з коливанням маятника, динамічні характеристики якого схожі до характеристик руху проекції кулі по колу "Дао", які виявляються у проекції на екран (рис. 4). Розглянемо динамічні характеристики (зміну швидкості) хвилі на відрізках висхідної та низхідної ділянок хвилі (рис. 3): 1) швидкість дорівнює нулю, позиція "Ян"; 2) швидкість збільшується; 3) швидкість максимальна; 4) швидкість зменшується; 5) швидкість дорівнює нулю, позиція "Інь"; 6) швидкість знову збільшується; 7) швидкість максимальна; 8) швидкість зменшується; 9) швидкість дорівнює нулю, позиція "Ян". Як бачимо, динамічні параметри повторюються через вісім циклів (цікаво, що подібне має місце й у повторенні властивостей елементів через вісім елементів у межах кожного періоду Періодичної системи Д. І. Менделєєва [Кедров, 1983], що фіксується у так званому "головному законі періодичності", згідно з яким "періодичний повтор, подібність та резонанс у природі завжди виникає на восьмій хвилі"

[Ельцин, 1991]] в якісному відношенні, коли хвиля (маятник) робить "повний обіг" через два протилежних модуси – висхідну та низхідну ділянки хвилі. Повторення цих параметрів у кількісному відношенні виявляється через чотири цикли. Якщо брати до відома, що схема розгортання хвилі є ідеальною універсальною моделлю будь-якого руху, то стає зрозумілим факт сакральності чисел 8 (9) та 4 (5). Наприклад, стає зрозумілим сутність "магічного числа" сім плюс, мінус два [Miller, 1956; Магазанник, 1997].

Цікаво, що на протязі доби людина перебуває в восьми станах, які послідовно змінюються: (1) напружена бадьорість, (2) бадьорість, (3) розслаблена бадьорість, (4) дрімота, (5) неглибокий повільний сон, (6) перша фаза глибокого повільного сну, (7) друга фаза глибокого повільного сну, (8) швидкий сон (сон зі сновидінням) [Хронобиол. и хрономед., с. 250-251]. Ці стани співвідносяться зі станами вісьма триграм:

Рис. 2. Елементарна схема правильного порядку розвитку космосу

Тут ми бачимо, що швидкий сон переходить в стан напруженої бадьорості, що справді має місце в дійсності, оскільки ці два стани дуже близькі один до одного у психофізичному відношенні.

Ця схема ілюструється діалектикою розвитку елементів в межах Періодичної системи елементів Д. І. Менделєєва, що є вираженням одного з найбільш широких узагальнень в області фізики та хімії [Гончаров, Корнилов, 1977, с. 188]. Тут ми спостерігаємо процес "обертання" властивостей хімічних елементів, коли в межах кожного періоду (циклу) металічні властивості елементів, найбільш виражені в початку циклу, поступово послаблюються, заперечуються металоїдними властивостями, що означає поступово перетворення витокового явища на свою протилежність [Морозов, 1983]. Наведемо слова Б. М. Кедрова, який детально аналізує цей процес. "Візьмемо малий період, що починається з літію (лужний метал). Рухаючись від нього направо по системі, ми виявляємо, як від елементу до елементу поступово послаблює їх металічний характер і поступово посилюється характер неметалічний, і, відповідним чином, як слабнуть у їх сполучень головні властивості та збільшуються кислотні. Так відбувається від берилію (перший елемент після літію) до кисню (останній елемент перед фтором), отже через п'ять ланок. Нарешті у галогену – фтору – має місце повне перетворення на свою протилежність. Однак при подальшому русі в тому ж напрямку виявляється не заперечення, тобто повернення до витокового пункту, а ще одне, причому більш глибоке, заперечення: заперечується взагалі хімічна активність, яка була притаманна всім членам

цього ряду, від літію до фтору. Ми переходимо до хімічно інертного елементу – газу неону. Тільки після наступного кроку має місце врешті-решт заперечення, і ми повертаємось знову до лужного металу – натрію, але хімічно значно активнішому, ніж літій ("на більш високій основі").

Однак, незважаючи на те, що ряд від літію до натрію складається з дев'яти членів, між котрими (при русі по цьому ряду) відбувається вісім послідовних заперечень, ми можемо уявити його в вигляді тріади: першим її членом (1) будуть всі хімічно активні елементи, що в нього входять, другим членом (2), який стоїть після першого заперечення, буде інертний неон, а третім (3) – натрій і наступні за ним по системі хімічно активні елементи аж до хлору" [Кедров, 1983, с. 18–19]. Треба відмітити, що "періодична система елементів слова" М. Ельцина [Ельцин, 1991] будується на теоретичних заставах Періодичної системи елементів Д. І. Менделєєва.

Як бачимо, динамічні параметри повторюються через вісім циклів (цікаво, що подібне має місце й у повторенні властивостей елементів через вісім елементів у межах кожного періоду Періодичної системи Д.І. Менделєєва, що фіксується у так званому "головному законі періодичності", згідно з яким "періодичний повтор, подібність та резонанс у природі завжди виникає на восьмій хвилі") в якісному відношенні, коли хвиля (маятник) робить "повний обіг" через два протилежних модуси – висхідну та низхідну ділянки хвилі. Повторення цих параметрів у кількісному відношенні виявляється через чотири цикли. Якщо брати до відома, що схема розгортання хвилі є ідеальною універсальною моделлю будь-якого руху, то стає зрозумілим факт сакральності чисел 8 (9) та 4 (5). Наприклад, стає зрозумілим сутність "магічного числа" сім плюс, мінус два.

Отже, можна говорити й про розвиток елементів в Періодичній системі Д.І. Менделєєва [Булгакова Н., 2000], де циклічно повторюється перехід від металів через амфотерні елементи до неметалів. Порушення періодичності починається із сьомого періоду, в якому більшість елементів одержано штучно. Перший з них, нептуній (№ 93). Таким чином, на № 92, урані, немов би закінчується природна система хімічних елементів. Наступні елементи, радіоактивні метали (період життя яких незначний) підкорюються одночасно як детерміністичним, так і стохастичним закономірностям, тобто постають як елементи відкритої системи, що вивчає синергетика. З елемента № 93 періодична система виявляє флуктуаційну природу, тобто зі стану рівноважної замкнутої системи вона переходить до стану відкритих невірноважених систем. Саме у цій точці біфуркації, на цьому "роздоріжжі" нелінійні динамічні системи спонтанно змінюють свою еволюційну траєкторію. Тут виникають так звані дисипативні, відкриті структури, де утворюється невірноважений порядок. Тут можна говорити про схему розвитку елементів [Булгакова Н., 2000] на основі розгляду відомих принципів розподілу електронів у атомах (принцип Паулі, принцип мінімального запасу енергії). Можна побудувати спіральне зображення кожного періоду (з першого до дев'ятого). Тут видно, що частина передбачуваних елементів восьмого і дев'ятого періодів розташовані немов би у "середині" системи [Булгакова Н., 2000]. Всі 218 елементів можна зобразити на циклоїді, яка після сьомого періоду, згідно до законів розвитку систем, має "повернути назад", а не продовжуватися, коли нелінійні системи мають спонтанно змінювати свою еволюційну траєкторію. Для того, щоб побудувати циклоїду автором [Булгакова Н., 2000] було зроблене припущення, що періодична система, як природна, є симетричною. І якщо її дев'ять періодів уміщують 218 елементів, то обидві половини мають по 109 елементів (цікаво, що на Сході число 108 вважається сакральним і виражає метричний принцип повноти), коли вісь симетрії проходить по 109 елементу. Тут виявляється роздвоєння, біфуркація, яка передбачає можливість якісної перебудови, чи метаморфози, різних об'єктів і яку можна відобразити

на циклоїді періодичної системи хімічних елементів у рівноважно-нерівноважному стані.

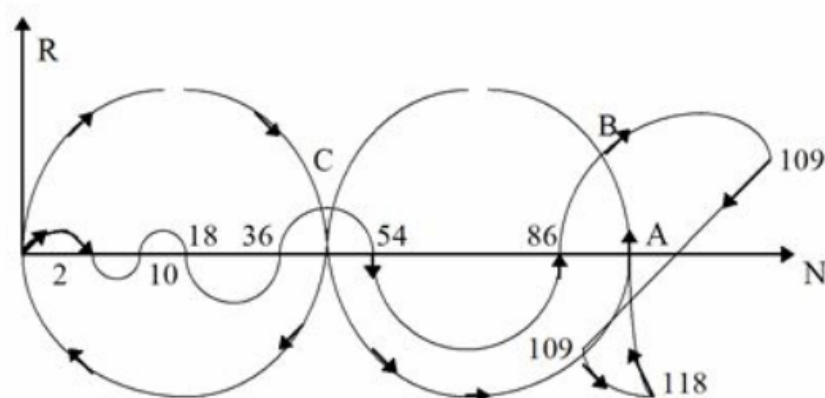

Рис. 3 Циклоїда періодичної системи хімічних елементів у рівноважно- нерівноважному стані.

На графічному зображенні періодичної системи видно хід кривої антиелементів у зворотній, дзеркальний бік від реальних елементів і перетин нею сьомого і п'ятого періодів. Треба сказати, що коректність побудови циклоїди підтверджується послідовністю Фейгенбаума, яка застосовується для будь-якої системи і є одним з типових провідних маршрутів від простого періодичного режиму до складного аперіодичного: у визначеній ділянці значень параметрів система діє в періодичному режимі з періодом T (це відповідає природній частці періодичній системи хімічних елементів). Під час переходу через точку біфуркації період подвоюється і становить $2T$ (передбачувані елементи восьмого і дев'ятого періодів). Під час переходу через наступну точку біфуркації виникає чергове подвоєння – $4T$ і так далі, тобто будь-яка система характеризується послідовністю біфуркацій подвоєння періоду. Тут ми маємо “тонку гру континуального і дискретного” [Булгакова Н., 2000]. У математиці зараз широко розповсюджується теорія особливостей, де описано комплексні особливості за умови ототожнення вихідного різноманіття рівня із самим собою. Це ототожнення називається монодромією. Під час обходу деякого критичного значення монодромія може бути вибрана так, що коли здійсниться повний оберт, то всі точки лінії повернуться на місце, коли виникає ситуація, подібна до листа М'юбіуса.

Циклоїдне зображення періодичної системи з 218 елементів дає змогу уявити механізм самоорганізації матерії на рівні мікросвіту у процесі переходу зі стану рівноваги до нерівноважного стану за умов збереження цілісності, синхронності та гармонії системи:

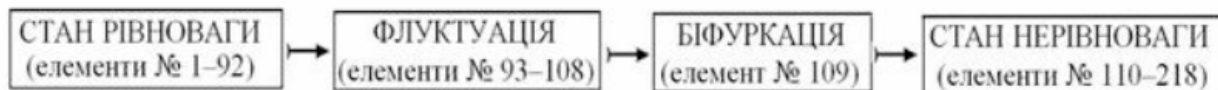

Рис. 4 Механізм самоорганізації матерії на рівні мікросвіту

Система елементів Д.І. Менделєєва має всі ознаки природних систем, що здатні самоорганізовуватися. Вона описується принципом “золотих чисел”. Тут виявляється логіка внутрішнього зв’язку синергетичної та кібернетичної концепції явища самоорганізації у природи, коли можна говорити про гіпотезу про можливу “матричну” роль для формування циклічних, гармонічних, розвинутих систем.

У зв'язку з числом 8 (9) слід сказати, що сучасні психологи виділяють дев'ять головних емоційних станів (так звана шкала Ізарда): інтерес, радість, подив, смуток, гнів, відроза, сором, страх, втома, які співвідносяться з дев'ятьма поетичними настроями (так званими "расами"): 1. еротика, любов; 2. сміх, іронія; 3. жаль, співчуття; 4. гнів, лютя; 5. мужність; 6. страх; 7. відроза; 8. подив, одкровення; 9. спокій, що веде до зречення від світу [Анисимов, 1988, с. 125]. Ці дев'ять "головних почуттів" людини в індійській філософській традиції співвідносяться з людиною в контексті метафори про "дев'ятибрамний град" [Галинская, 1975]. Можна виділити й вісім буддистських ступенів самовдосконалення [Янгуток, 1986], а також вісім принципів поведінки у ламаїзмі [Рампа, 1992]. У Бхагавад-Гіті дається такий перелік складу божественного: "Земля, вода, вогонь, повітря, ефір, розум, думка, хибне его – все це взяте разом складає Мої матеріальні енергії" [Б.-Г., 7, 4]. Можна сказати, що дев'ятокве членування явищ та предметів притаманне не лише індійському, але й китайському канону [Лисевич, 1987]. Число 9 має й ряд раціональних проєкцій. Доведено, що три інформаційних канали є мінімально необхідними для повноцінного прийняття інформації, і якщо організм перероблює інформацію через багаторівневі структури, то при кожному підйомі з одного рівня на інший обсяг інформації, що перероблюється, зменшується приблизно у дев'ять разів [Голицын, Петров, 1990, с. 110–112]. Можна говорити про вісім чакр (енергетичних центрів) людини, як і про вісім нот музикальної гами. Можна відмітити модель "східчастої гірки", що описує вісім рівнів організації живої природи: електронний, молекулярний, клітинний, тканинний, організменний, видовий, біоценотичний, біосферний [Митникова, 1980]. Дев'ятим рівнем можна було б назвати ноосферний, про який пише В. І. Вернадський, котрий, до речі, виділяє дев'ять геохімічних функцій життя [Вернадский, 1983]. Не буде несподіваністю, якщо тут згадати концепцію Е. Еріксона про вісім періодів людського життя [Эриксон, 1996]: дитинство (завдання на цій стадії полягає в формуванні базової довіри до світу), ранній вік (автономія), вік гри (ініціативність), шкільний вік (досягнення), підлітковий вік (ідентичність), молодість (інтимність), зрілість (творчість), старість (інтеграція). Ще один факт. Як пише І. Л. Андрєєв [Андреев, 1988; див. також Ветров, 1968], первісна мова мала максимум 9 значущих одиниць, тому вона містила не більше ніж 9 висловлювань, які давали можливість розрізняти не більше як 9 ситуацій. Мабуть не випадково, А. Бадаві прагне зрозуміти буття як єдність актуально-дійсного (що описується через 9 емоційних категорій) і потенційно-можливого (що виражається через 9 категорій волі) [див. Корнеев, 1978, с. 64]. Кольорова гама, що відображає найбільш загальну закономірність розподілу енергетичних аспектів світла, має дев'яткову будову, коли до семи кольорів добавляються білий (на початку) та чорний (в кінці). Б. Галєєв виділяє вісім головних видів мистецтва (пісенна творчість, музика, танок, архітектура-орнамент, прикладне мистецтво-дизайн, живопис-скульптура, драматичне мистецтво, мистецтво слова), які містяться в четверинній схемі чотирьох аналізаторів чуттів [Галєєв, 1987, с. 191]. В системі Каббали ми маємо 9 сефіратів (числень) [Зор Алеф, 1993; Шмаков, 1916, с. 155]. Ж. Піаже виділяє дев'ять структур рівня мислительних операцій [див. Цехмистро, 1981, с. 20–22]: структури класифікації, серіації, заміщення, симетричних відношень, мультиплікації класів коунівокальна мультиплікація класів, коунівокальна мультиплікація відношень, структура рівності. Можна говорити про приблизно вісім критеріїв науки [див. Осипов, 1994, с. 68]: економії та простоти (Н'ютон), краси (А. Пуанкаре, П. Дірак), здорового глузду (Ф. Бекон), "божевілля", невідповідності здоровому глузду (Н. Бор), передбаченності (верифікації), найбільшій вірогідності, тобто найбільшій відповідності фактів даної теорії до фактів у межах інших теорій (Г. Рейхенбах), найменшій вірогідності, коли вірна та теорія, яка припускає шляхи свого заперечення (К. Поппер, Б. Рассел, Д. Платт), внутрішньої повноти та самодостатності. Е. В. Соколов виділяє сім функцій культури (функцію освоєння та перетворення світу, комунікативну, сигніфікативну, функцію накопичення та збереження інформації, нормативну функцію, функцію проєктивної

розрядки та захисту [Соколов, 1972]. Можна говорити й про восьму функцію – функцію пошуку сенсу. Можна виділити й дев'ять форм осягнення буття (згідно з Ю. А. Урманцевим [Урманцев, 1993]), які реалізуються в межах чуттєвого, раціонального та містичного осягнення світу: наукову, технічну, художню, філософську, релігійну, міфологічну, народну, парапсихологічну, езо- та екзотеричну. Сучасна фізіологія виділяє вісім чуттів (аналізаторів чуттів): зір, слух, рух (кінестетика, моторика), тактильні чутті, смак, нюх, вестибулярний апарат рівноваги та положення в просторі, інтероцептивний апарат чуттів [Ипполитов, 1978]. Треба сказати, що класифікація особистості людини налічує близько 9–10 типів [Leonhard, 1968; Личко, 1983]. Ми можемо говорити про 8 функцій мови (комунікативну, експресивну, ідентифікаційну, яка виявляє процес ототожнення в межах певної спільноти, гносеологічна, мислетворча, естетична, культуроносна, номінативна) [Іванишин, Радевич-Винницький, 1992, с. 56–62]. Дев'ятою функцією можна було б назвати функцію сенсогенну.

В античних школах, як і в школах середньовіччя, викладалися так звані “сім вільних мистецтв”: граматики, риторика, діалектика (так званий “тривіум” – три шляхи знань, чи перша ступінь навчання) та арифметика, геометрія, астрономія, музика (так званий “квадривіум” – чотири шляхи знань, чи друга ступінь навчання). Зазначене можна певним чином співвіднести із восьмима типами компетентності, про які пишуть Г. Драйден і Дж. Вос у фундаментальній праці “Революція в навчанні” (2005 р.): кінестетичний, мовний, логіко-математичний, візуально-просторовий, музичний, природничий, інтерперсональний, інтраперсональний [766, с. 120]. У цій книзі фігурують вісім теорій, які пояснюють те, чого мають навчати школи:

1. Есенціалізм: основні предмети, що важливі для базової освіти. Цю теорію, яку створив Платон, досі застосовують у Великобританії для навчання еліти.
2. Енциклопедизм: ширші та доступніші засади навчання. Цей підхід, який започаткував Я.А. Коменський, написавши перші підручники, домінує в більшості європейських країн.
3. Підхід, що опирається на активізації відчуттів і навчанні у ранньому віці: першим, хто висунув тезу про засвоєння знань через відчуття, був Аристотель. Теорію розвинули Д.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, М. Монтессорі та ін.
4. Прагматичний підхід, зосереджений на дитині: заснований у США з ініціативи Дж. Д'юї. Нині існує два головні напрями: перший зосереджений на індивідуальних потребах дитини, другий ставить за мету перебудову суспільства.
5. Підхід, що ґрунтується на здоровому глузді: за новими свідченнями, почерпнутими з досвіду, наукових досліджень та нових технологій, пригадувати й відновлювати інформацію можна тоді, коли відкинути догми, вибрати з кожної теорії те, що найліпше, і завжди бути відкритим до нових ідей.
6. Екзаменаційна модель, яку створив Конфуцій і яка досі популярна в Китаї.
7. Підхід "культурної грамотності" Гірша.
8. Теорія Ж. Піаже про фази інтелектуального розвитку.

Ці принципи відповідають принципам організації логічного мислення людини, яке оперує судженнями. Судження, з точки зору найбільш загальної класифікації, поділяють на судження існування та судження відношення. Судження існування відображають сам факт

існування і бувають стверджувальні та заперечні. При цьому, зрозуміло, будь-яке стверджувальне судження несе у собі в прихованій формі заперечення; те ж саме можна сказати і стосовно заперечного судження. Ось чому судження існування – це бінарна сутність. Судження відношення також бінарне, оскільки воно в найпростішому вигляді є відображенням двох суджень існування:

“Іван є брат Петра” = “(Іван є брат) є (Петро є брат)”

Запишемо “(Іван є брат) є (Петро є брат)” інакше:

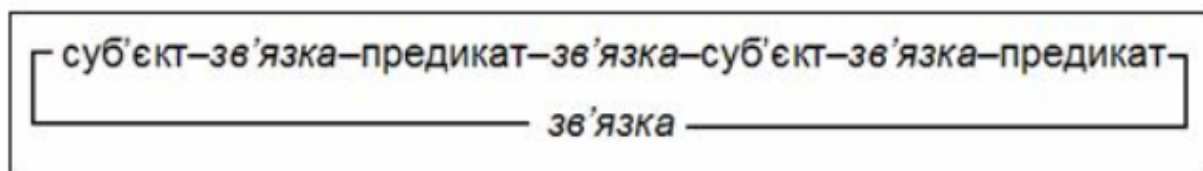

Рис. 5 Структура судження відношення

Ми бачимо, що судження відношення в його найпростішому вигляді будується з восьми елементів. Воно має два судження існування, які складаються з трьох елементів кожне. Між ними встановлюється сьомий елемент – зв’язка, яка робить судження відношення цілісною сутністю. Така ж зв’язка в прихованому вигляді присутня між суб’єктом першого судження існування і предикатом другого судження.

Одне з пояснень сакральності числа 8 (9) ми знаходимо в космології [Силк и др., 1983, с. 31]. Тут ми маємо теорію чарунковатої структури Всесвіту, яка впливає з уявлень про Всесвіт, який розширюється, в процесі чого виявляється топологічна структура неоднорідностей. При цьому якщо вірогідність розрідження через слабе збурення густини вздовж однієї з осей дорівнює $1/2$, то ймовірність розрідження будь-якої зони вздовж всіх трьох осей дорівнює $1/8$. Такі зони спочатку займали $1/8$ об’єму Всесвіту та мали $1/8$ її маси.

Н. Вінер у книзі "Кібернетика" описав процедуру математичного аналізу енцефалограм людського мозку, що показав: на частоті альфа-ритму (близько 9–10 коливань за секунду) має місце процес часової селекції, а сам альфа-ритм виконує функцію синхронізатора електроритміки мозку. Здогад Н. Вінера виявився вірним. З позиції аналізу нейрофізіологічної моделі мозку, обсяг пам’яті та інші характеристики перцептивних і когнітивних процесів є "функцією параметрів частот біоелектричної активності у діапазоні альфа-ритму" [Князева, 1993]. При цьому "Сприйняття короткочасних сенсорних стимулів залежить від фази хвилі ЕЕГ, на яку припадає момент збудження" [Салтыков и др., 1993]. Тобто динамічні характеристики хвилі, про які ми писали, впливають на психічні процеси людини. Існують дослідження, які показують, що пам’ять людини базується на фундаменті альфа-ритмічних процесів, які реалізуються за законом гармонічного коливання. При цьому, як довів Дж. Ципф, ранжировані частоти слів в досліджених ним уривках художніх творів співвідносяться саме як члени гармонічного ряду [Лебедев, 1986]. Наша десяткова система числення також впливає з даної обставини. Треба відмітити, що, як свідчать дослідження психіки людини, структуралізація інформації здійснюється через вісім циклів у межах одиниці часу; окрім того, людина може запам’ятовувати 5–9 інформаційних елементів одночасно [Магазанник, 1997].

Поговоримо про інші “сакральні” числа. В орієнтальній нумерології, міфології, натурфілософії ми знаходимо поняття “Тайцзі” (найвище начало, велика межа, Дао), що є початковою точкою для виникнення тьми речей у Всесвіті, яке здійснюється шляхом поділення Тайцзі на дві елементарні форми – сили Інь та Ян, що, у свою чергу, породжують чотири побічні форми – сильне та слабке інь та ян [Миф. сл.]. У буддизмі та індуїзмі, як ми вже відмічали, дану четверинність можна співвіднести з чотирма альтернативами індійської логіки і з чотирма рівнями осягнення буття в контексті взаємовідношень між суб’єктом та об’єктом (як будь-якими протилежностями): або суб’єкт є первинною реальністю, або об’єкт, або ні суб’єкт, ані об’єкт, або і суб’єкт, і об’єкт [Дюмулен, 1994, с. 234–235]. Ці чотири концептуальні рівні реальності співвідносяться з етапами розвитку діалектичного протиріччя, [Фил. сл., с. 391], яке виступає уможливною основою будь-якого розвитку, руху, що є, у свою чергу, основним атрибутом та способом існування світу: тотожність (стан єдності протилежних початків, – суб’єкта та об’єкта, коли вони постають співіснуючими), відмінність (стан відмінності суб’єкта та об’єкта, їх диференціація), протилежність (стан, де вони постають як такі, що принципово заперечують взаємне існування та взаємно виключаються). І. П. Павлов встановив, що існує два типи процесів нервового гальмування – безумовне (зовнішнє) та умовне (внутрішнє). При цьому виділяють чотири види внутрішнього гальмування – згасаюче, диференціальне, гальмівне [Данилова, Крылова, 1989, с. 123]. У взаємодії з другими людьми людина реалізує як мінімум чотири семіотичні функції: а) бути знаком для інших, б) бути знаком для себе, в) ставитись до іншого як до знаку, г) ставитись до себе як до знаку [Глотова, 1990, с. 31]. Крім того, можна виділити чотири види знаково-символічної діяльності: “заміщення”, “кодування”, “схематизацію”, “моделювання” [Салмина, 1988]. Заміщення передбачає взаємодію двох речей (це поле), кодування – перетворення (рух), схематизація характеризується лінійно-послідовним моментом (час), моделювання – створення наново образу об’єкта (речовина). В. І. Вернадський виділяв чотири головні типи організації життя: організмівий, популяційно-видовий, діоценотичний, фіосферний [Вернадский, 1965], а В. М. Дільман – чотири моделі механізмів розвитку хвороб [Дильман, 1983, 1986]. Можна говорити про чотири типи мотивів – гомеостатичні (людина прагне зняти напругу), гедоністичні (людина прагне до насолоди), прагматичні, альтруїстичні [Как постр. свое "Я", с. 63]. К. К. Платонов виділяє чотири аспекти особистості: соціально обумовлені властивості (спрямованість, моральні властивості), індивідуальний досвід (знання, навички, вміння), індивідуальні особливості окремих психічних процесів (чуття, сприйняття, емоції, почуття, воля), біологічно зумовлені властивості (темперамент, інстинкти) [див. Каган, 1974, с. 257]. В. І. Ковалев розглядає чотири типи регуляції часу людиною: стихійно-побутовий тип, функціонально-дійовий, співглядально-продовжуваний, творчо-перетворюючий [див. Альбуханова-Славская, 1991, с. 140]. Д. Н. Узнадзе пише про чотири типи самовираження особистості: перший тип виражає все, що переживає, другий для цього повинен прикласти зусилля, третій (парадоксальний) поводить себе протилежним чином в однакових ситуаціях і подібним в різних. Четвертий тип залишається весь час в своєму внутрішньому світі [Узнадзе, 1961]. Головна доктрина Кабали вчить про Бога Ягве, назва якого складається з чотирьох літер, що дають Тетраграматон. Ці чотири літери (Іод-Хе-Вау-Хе) втілюють відповідним чином “Самодостатнє Буття, Внутрішнє Самоусвідомлення Єдиного Буття, Загальний Андрогін” як породження першого та другого елементів (Іод та Хе), Зовнішнє Самоусвідомлення Субстанції, яке пасивно по відношенню до Буття. Ця схема є вираженням “загального закону будь-якого проявлення та реалізації” [див. Шмаков, 1916, с. 129]. [там само, с. 156]. І. Н. Калінаускас у книзі “Віч-на-віч з світом” пише про чотири ритми людини: нескінченність, потік, дискретна множинність, деструкція [Калинаускас, 1994]. Космогонія Кабали включає чотири початки: Божество (Єдність), Матерію (Двійцю), Форму чи Ідею, та Світова Душа

Відмітимо, що чотири альтернативи не є спекулятивною схемою, бо знаходять втілення в об'єктивних процесах. Отак на рівні психіки людини ми маємо чотири можливих відношення між стимулом і реакцією, що виражається в схемі чотирьох фазових станів психіки: 1) нормальна фаза, коли реакція адекватна стимулу; 2) зрівноважена фаза, коли сильні та слабкі стимули викликають однакову реакцію; 3) парадоксальна фаза, коли слабкий стимул викликає сильну реакцію, а сильний – слабку; 4) ультрапарадоксальна фаза, коли позитивний стимул дає негативний ефект, а негативний – позитивний. Можно говорити і про "нейтральну фазу", коли організм відносно глухий до будь-яких стимулів [Конечный, Боухал, 1983]. У системному аналізі, якому концептуально підпорядковуються всі явища нашого світу, ми знаходимо чотири фундаментальні ізомерії (симетрії) – субстанціональну, часову, динамічну, просторову [Урманцев, 1978], що можна співвіднести з чотирма формами та видами буття матерії – речовиною (субстанція), часом, рухом, полем, простором, оскільки субстанціональна та просторова ізомерії відносяться одна до одної як суб'єкт та об'єкт, тобто внутрішнє та зовнішнє (дискретне та континуальне), речовинне та польове. В той час як в межах руху суб'єкт і об'єкт взаємно нейтралізуються, "розчиняються" один в одному (як ілюстрацію цього твердження згадаємо апорією Зенона "Стріла" [Кондаков, 1975, с. 571]), а у межах часу вони розміщені як співіснуючі й послідовно змінюють один одного. Чотири рівні реальності, які тут подані, очевидно, співвідносяться й з іншими четверинними координатами буття, такими як чотири принципи логічного мислення (принцип непротирічності мислення, закони виключеного третього, достатньої підстави, тотожності), чотири групи математичних аксіом (аксіоми приналежності, руху, неперервності, порядку). К. Юнг виділяв чотири типи особистості (мисленнєвий, чи інтелектуальний, емоційний, чи сентиментальний, чуттєвий, чи сенситивний, інтуїтивний) [Юнг, 1986]. Це й чотири агрегатні стани речовини (твердий, рідкий, газоподібний, плазменний), чотири фундаментальні типи фізичної взаємодії (сильне, слабе, електромагнітне, гравітаційне). П. О. Сорокін виділяє чотири типи суспільних стосунків [Сорокін, 1992], Платон – чотири форми державності [Платон, 1971], а В. А. Карташев – аналізує чотири типи систем [Карташев, 1995, с. 336], які прямо співвідносяться з чотирма типами пристосувальних реакцій будь-якого організму [Фромм, 1993]: 1) змінювання себе з метою пристосування до середовища (аутопластика, альтруїзм, правопівкульовий стан, що передбачає ставлення до світу з повною довірою, в душі емпатичного злиття з ним); 2) змінювання середовища в процесі пристосування до нього (алопластика, егоїзм, лівопівкульовий стан, що передбачає виділення себе із середовища, розвиток індивідуально-особистісного, рольового начала людини, ставлення до світу в душі скептичної рефлексії, логічного аналізу); 3) єдність першого й другого станів (стан півкульової функціональної синхронізації); 4) ні те, ані друге, стан поглиблення півкульової синхронізації й вихід до взаємного погашення півкульових функцій, коли ніхто ні до чого не пристосовується і нічого не пристосовує до себе. Цей стан ілюструється комуністичним принципом вільного розвитку кожного у межах вільного розвитку всіх.

Ці чотири стани корелюють з чотирма гострими афективними реакціями людини (динамічними змінами в межах акцентуації характеру): аутоагресія, агресія на оточення, утікання від афективної ситуації, розряд афекту в "спектакль". Дані реакції співпадають і з чотирма типами соціальних стосунків по П. О. Сорокіну (утримання від дій, активна толерантність, стосунки через знання про фактор, що спонукає до дії, стосунки через відкриті дії) [Сорокін, 1992], а також з чотирма психотипами людини, в основі яких, як вважає П. В. Сімонов, лежать нормальні особливості функціонування структур головного мозку, порушення котрих призводить до чотирьох головних типів неврозів (неврастенія, психостенія, істерія, невроз нав'язливих станів) [Сімонов, 1991].

Всі вищевикладене, як ми вважаємо, свідчить про існування деякого всезагального структурного та динамічного “алгоритму”, який дозволяє намітити шлях до вивчення мови “універсального семантичного простору” Всесвіту. Про наявність цього алгоритму свідчать чисельні факти, що були наведені, зокрема стають зрозумілими принципи, за якими будуються Періодична система елементів Д. І. Менделєєва та “періодична система елементів слова” М. Ельцина. У зв’язку з цим можна навести й концепцію Л. І. Сотнікової про езотеризм древніх мов [Мартынов, 1990, с. 125]. Л. І. Сотнікова звернула увагу на те, що в древньослов’янській писемності числа позначались літерами алфавіту, коли кожна літера характеризувалась певною “нумерологічною” наповненістю. Виявилось, що в древньослов’янській мові всі слова, таким чином, мають певну числову міру. При цьому слова-синоніми мають однакову суму. Потім з’ясувалось, що в інших древніх мовах слова близького змісту мають однакову числову міру.

Семантичний простір як типове всезагальне підґрунтя будь-якої мови в своїх головних рисах втілюється в міфологічній свідомості (“...в типовому завжди є дуже багато міфічного”, писав Т. Манн [Манн, т. 9, с. 175]), котра, як доводить трансперсональна психологія, відображає “універсальну матрицю людства” – один із глибинних рівнів семантичного простору Всесвіту, що реалізується у архетипах колективного несвідомого К. Юнга. При цьому важливим у наш час є процес зближення міфологічного та наукового знань, що виявляє феномен “знання до пізнання” – “рухаючись сходами вниз, ми насправді підіймаємося верх”, коли у ведичних джерелах можна знайти не лише істини, які лежать в основі сучасного природознавства (сучасті космологічні та космогонічні уявлення, ейнштейнівську теорію відносності тощо), але й істини, що воно ще має відкрити.

Концепція універсального семантичного простору (яка відповідає орієнтальному уявленню про “хроніки Акаші”), що у її сучасній трактовці була заснована В.В. Налімовим, засвідчує, що “весь світ, який сприймається нами та еволюціонує, можна розглядати як множину текстів... Тексти характеризуються дискретною (семіотичною) і континуальною (семантичною) складовими. Семантика визначається вірогідністю структури смислів, що задається. Смисли – це те, що робить знакову систему текстом. Спресованість смислів – це не розпакований (не проявлений) Світ: семантичний вакуум” [Налимов, 1989, с. 106-107].